Σημείωση για τους Πυκνούς Χρόνους

Καλησπέρα σας, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω και εγώ με τη σειρά μου για την τιμή που έχω να μιλήσω στην σημερινή εκδήλωση.

Στα επόμενα λίγα λεπτά που ακολουθούν θα ήθελα να κάνω έναν σχολιασμό για την περίοδο στην οποία διαδραματίζεται η ιστορία του χωροφύλακα. Θα μιλήσουμε για το πλαίσιο μια εποχής και θα επιχειρήσω να σκιαγραφήσω κάποια ζητήματα, τα οποία αν και εκτείνονται κάπως περισσότερο χρονικά από τη διάρκεια του ΒΠΠ, ήταν ωστόσο αυτός ο πόλεμος που λειτούργησε ως καταλύτης για αυτά.

Λειτούργησε ως καταλύτης πάνω σε τι; τι ήταν αυτό που επηρέασε και πάνω σε τι επενέργησε; Έχουμε λοιπόν μια ιστορία αιτημάτων. Αιτήματα ανθρώπων, κύκλων και προπαντώς τάξεων, αναφορικά με το πώς στοχάζονται και πώς επιδιώκουν να ξεπεράσουν εμπόδια. Αιτήματα, τα οποία τίθενται προς υλοποίηση.

Για την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε, αν αφαιρέσουμε τα καρυκεύματα που προσθέτουν οι μύθοι της ομόνοιας και της ομονόησης ενός έθνους προς μια αντίσταση ως φαινόμενο ενιαίο, τότε θα ακούσουμε μυρωδιές άλλες, από μια πολύ πολύ πυκνή περίοδο.

Πυκνοί χρόνοι λοιπόν, και περιδιαβαίνοντας την περίοδο, βλέπουμε πως, έπειτα από το τέλος του ΑΠΠ και καθόλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου, οι ανάγκες της γερμανικής αστικής τάξης συνοψίζονταν σε αιτήματα τα οποία είχαν να κάνουν με την αύξηση της παραγωγικότητας, με τη μείωση της γραφειοκρατίας, με την επιτάχυνση των διοικητικών και δικαστικών λειτουργιών του δημοσίου, και προφανώς με τη μείωση των μισθών και την καταστολή των διεκδικητικών συνδικαλιστικών δράσεων. Σε συνέχεια αυτών, ερχόντουσαν τα αιτήματα εκείνα τα οποία είχαν να κάνουν με τη μεγέθυνση της αγοράς απεύθυνσης. Το που δηλαδή μπορούν να διατίθενται τα τελικά προϊόντα της παραγωγής. Πρόκειται ουσιαστικά για αιτήματα που προσβλέπουν στην επαναφορά της Γερμανίας σε τροχιά συγκέντρωσης κεφαλαίου, αυτό που στα φιλελεύθερα οικονομικά ονομάζεται καπιταλιστική ανάπτυξη.

Αυτά τα αιτήματα είναι που ανέλαβε ο Ναζισμός να υλοποιήσει. Το σχέδιο που κόμιζε ο Ναζισμός, συνοψίζεται σε αυτό που ονομάστηκε Νέα Ευρώπη. Μια απόπειρα ενοποίησης του ευρωπαϊκού γεωγραφικού χώρου. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σχεδίου αυτού προέβλεπαν μια ενιαία αγορά, δίχως τελωνειακούς περιορισμούς, μια φυλετικά καθαρή ήπειρο, με κοινά ή έστω παρόμοια μοντέλα διακυβέρνησης, μια ήπειρο στην οποία δεσπόζει το κοινοτικό δίκαιο έναντι στου ρωμαϊκού, στην

οποία η ταξική συναίνεση αποτελεί συγκροτησιακό της στοιχείο και το δικαίωμα στον ίδιο δικαστή αποβάλλεται ως κάτι το οποίο βρίσκεται στον αντίποδα των νόμων της φύσης. Σε αυτήν την Νέα Ευρώπη, η Γερμανία προβλεπόταν ότι θα κατείχε τον ηγετικό ρόλο ως το κέντρο, επαναπροσδιορίζοντας τις σχέσεις παραγωγής και οριοθετώντας την περιφέρεια της. Πρακτικά, έχουμε λοιπόν ένα σχέδιο που αποσκοπούσε στην επαναδιαπραγμάτευση του πανευρωπαϊκού καταμερισμού εργασίας ούτως ώστε να καταστεί ξανά ο ευρωπαϊκός χώρος μέγεθος συγκρίσιμο με εκείνο των ΗΠΑ.

Το ενδιαφέρον όμως εδώ είναι πως τα περισσότερα από αυτά που αναφέρθηκαν ίσως δεν φαίνεται εκ πρώτης όψης να έχουν κάτι το τρομακτικό ή αποκρουστικό, ενώ ο Ναζισμός είναι τρόμος καθαρός. Στις μέρες μας, δυστυχώς πολλά από αυτά που αναφέρθηκαν μπορεί και να φαντάζουν οικεία. Εν μέρει επειδή πολλά από αυτά είναι αιτήματα και των καιρών μας, εν μέρει επειδή πολλά από αυτά τα έχουμε βιώσει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από το 2010 και έπειτα στη χώρα, εν μέρει επειδή στη βάση του, στον σκληρό πυρήνα του, ο Ναζισμός και ο Φασισμός δεν είναι φαινόμενα διάφορα του καπιταλισμού, και συνεπώς τα αιτήματα του δεύτερου σε κάθε περίοδο κρίσης επανεμφανίζονται ως μια σταθερά.

Και στην περίοδο όμως που αναφερόμαστε, πάλι πολλά από αυτά προσλαμβάνονται ως οικεία. Αν επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε τους πυκνούς αυτούς χρόνους από τα πάνω, από το επίπεδο εκείνο των στρατηγικών αποφάσεων των ηγεμονευόντων, θα δούμε στοιχεία παρόμοια να διαχέονται σε ευρείες χωρικές ενότητες της ηπείρου.

Πρώτα από όλα, οι ποικίλες εκδοχές του Φασισμού ως μοντέλου διακυβέρνησης. Πέραν της Γερμανίας και της Ιταλίας, Φασιστικά καθεστώτα παρουσιάζονται σχεδόν στο σύνολο του ευρωπαϊκού νότου και των Βαλκανίων καθώς και σε πολλές νεότευκτες κρατικές οντότητες της κεντρικής Ευρώπης. Η οργάνωση του κύριου αντιπροσωπευτικού σώματος του έθνους στη βάση των επαγγελματικών συντεχνειών, αυτό που ονομάζεται κορπορατισμός, αποτέλεσε επίσης επιδίωξη και ιδεατό προορισμό εκείνων των ελίτ της αστικής τάξης που έβλεπαν από τη μία τον κοινοβουλευτισμό ως μια υπόθεση ξοφλημένη από την άλλη καιροφυλακτούσαν έναντι του λεγόμενου κομμουνιστικού κινδύνου. Το τυράκι εδώ, ήταν ότι επιχειρούσαν να ταυτίσουν τα συμφέροντα εργατών και εργοδοτών στη βάση μιας υποτιθέμενης κοινής κλαδικής εκπροσώπησης. Και προφανώς, ελέω κρίσης, η φράση "να βάλουμε πλάτη όλοι", πέραν από σύνθημα και πρακτική συνοψίζει αυτό που είπαμε παραπάνω ως ταξική συναίνεση. Αυτό ήταν αν θέλετε και η πεμπτουσία του εγχειρήματος, η τυφλή υπαγωγή της προσωπικότητας στον φερόμενο ως εθνικό σκοπό της ανάπτυξης, ανεξαρτήτως κόστους.

Αναφορικά τώρα με τα της κοινής αγοράς δίχως τελωνειακούς περιορισμούς, ήδη από το μεσοπόλεμο επίσης έχει δουλέψει πολύ το σύστημα πιστώσεων εκκαθάρισης και συμψηφισμού, το γνωστό clearing. Αυτό το σύστημα ήταν που επέτρεψε σε χώρες με αδύναμο νόμισμα να μετέχουν του διεθνούς εμπορίου, σχηματίζοντας στεγανές αγορές μεταξύ κρατών. Μόνο που κατά αυτόν τον τρόπο, ανταλλάσσοντας φερειπείν καπνά με εργαλειομηχανές, αποτυπώνεται μια βασική ανισότητα. Όταν

δε, ο εμπορευόμενος τις εργαλειομηχανές καθορίζει τους όρους και το χρόνο αποπληρωμής των πιστώσεων, τότε μιλάμε για έναν εκλεπτυσμένο μηχανισμό μεταφοράς αξιών. Ή καλύτερα κλοπής. Και αυτό με τη σειρά του, συμβάλλει στην υποανάπτυξη του ανίσχυρου, με αποτέλεσμα να απαιτείται όλο και περισσότερο "να μπει πλάτη", και συνεπώς όλο και περισσότερο επενδύεται πολιτικά με αυταρχισμό παρέα με μεγαλοστομίες όπως αυτές περί Χιλιόχρονου Τρίτου Ράιχ, ή στα δικά μας περί Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού του Μεταξά.

Αν όμως αυτά στην περίοδο της εύθραυστης ειρήνης του μεσοπολέμου, είχαν κανονικοποιηθεί ως έναν βαθμό --ως έναν βαθμό, γιατί πάντα στην ανθρώπινη ιστορία υπάρχουν εκείνα τα υπόγεια, τα βουβά κύματα-- στην περίοδο του ΒΠΠ, τα πράγματα εντάθηκαν ακόμη περισσότερο. Οι χώρες εκείνες που γνώρισαν την ήττα στις πολεμικές συγκρούσεις και δεν προσαρτήθηκαν, εμφάνισαν πολιτικά καθεστώτα συνεργασίας με τον Άξονα, κατ' εικόνα και ομοίωση του γερμανικού. Ο σχηματισμός ενός "ορθολογικού" πανευρωπαϊκού καταμερισμού εργασίας, προέβλεπε την παραγωγική αποσάθρωση των κατεχόμενων χωρών. Η λεηλασία του υλικού και χρηματικού πλούτου των ηττημένων διενεργήθηκε με απόλυτα νομότυπους τρόπους, ίσως σε μια προσπάθεια εμπέδωσης του θαυμαστού νέου κόσμου που κόμιζε το Ναζιστικό σχέδιο της Νέας Ευρώπης. Ελλείψεις τροφίμων, φαρμάκων, και πάσης φύσεως πόρων, ήταν εντός της ημερήσιας διάταξης, καθώς από τη μια το πολεμικό μέτωπο είναι πάντα ένας πολύ απαιτητικός και αχόρταγος καταναλωτής, από την άλλη το κέντρο της Νέας αυτής Ευρώπης, δηλαδή η Γερμανία, έχει την ανάγκη να συνεχίσει να προσφέρει ένα υψηλό επίπεδο παροχών και προϊόντων σε όλους τους πολίτες της, ούτως ώστε να επιτυγχάνεται η λαϊκή συναίνεση στην πολεμική προσπάθεια. Σε όλους τους πολίτες, πλην των "φυλετικά μιαρών", βέβαια.

Βασικό στοιχείο του δεύτερου τόμου της σημερινής παρουσίασης είναι οι περιπέτειες ενός εκ των δύο ηρώων όταν μεταβαίνει ως εργάτης στη Γερμανία. Πράγματι, κατά τη διάρκεια του πολέμου, και υπό το πλαίσιο της προσπάθειας να εμπεδωθεί η κανονικότητα των νέων φυλετικών και διακρατικών ιεραρχήσεων, η αστική τάξη της Γερμανίας είχε αιτηθεί πολλές φορές την εισαγωγή εργατικού δυναμικού από τις ηττημένες χώρες, ούτως ώστε να ανταποκριθεί στις παραγωγικές ανάγκες της οικονομίας πολέμου. Η μετακίνηση εργατικού δυναμικού αρχικά παρουσιάστηκε ως ευκαιρία, όπως σε πολλές άλλες περιόδους μετανάστευσης. "Να πιάσουμε κάποια φράγκα μιας και δεν έχουμε εδώ ζωή". Πολύ σύντομα όμως, οι κατά τόπους κατοχικές δυνάμεις αντί να κοινοποιούν τα αιτήματα της ανάγκης εισαγωγής χεριών, επιχείρησαν και επέβαλλαν την πολιτική επιστράτευση του αναγκαίου αριθμού που χρειάζονταν. Μαζί με αυτό, ερχόταν και ένας μηχανισμός δημιουργίας σκλάβων, ένα σύστημα καθόλα νεωτερικό στηριζόμενο σε θεσμούς επιβολής του νόμου --στρατιωτικούς και πολιτικούς--, το οποίο εξασφάλιζε τη δωρεάν εργασία μέσω καταναγκασμού και εγκλεισμού στα περίφημα στρατόπεδα συγκέντρωσης, προς όφελος των μεγάλων βιομηχανικών ομίλων της γερμανικής αστικής τάξης. Παρεμπιπτόντως, η ματαίωση της επιστράτευσης στην Ελλάδα από τις δυνάμεις του ΕΑΜ, ίσως αποτελεί μια από τις καθάριες στιγμές του εργατικού κινήματος. Οι όροι λοιπόν της εισαγωγής αυτού του εργατικού δυναμικού, περιγράφονται νομίζω εκτενώς στο κείμενο. Και περιγράφονται από τη σκοπιά του ήρωα, δίνοντας μια εικόνα για το Ναζισμό και τη Νέα Ευρώπη

όπως βιώθηκε στο κατώτατο επίπεδο.

Τι σημαίνει όμως Ναζισμός και Νέα Ευρώπη στο κατώτατο επίπεδο; αυτό το επίπεδο που βιώνουμε καθημερινά; Τι γεννά και τι δημιουργεί; Πώς διαμορφώνονται οι τρόποι της συνείδησης; Της συνείδησης, δηλαδή της διαδικασίας που μαθαίνουμε, γνωρίζουμε μέσα από τη διάδραση μας/ επαφή μας με άλλους ανθρώπους και έτσι αναμετριόμαστε με τον κόσμο μας. Στη δουλειά, στο σχολείο, στη γειτονιά, στο χωριό και στην πόλη, στην οικογένεια και στην παρέα. Διαταράσσονται πράματα καθημερινά, και καταστάσεις. Οι τρόποι της συνείδησης επαναδιαπραγματεύονται, και οι άνθρωποι, τα καθημερινά δρώντα υποκείμενα της ιστορίας, εφευρίσκουν νέες στρατηγικές επιβίωσης. Ακολουθούν μεθόδους αντιφατικές και οι δρόμοι πάνω στους οποίους οδηγούν τις ζωές τους, είναι γεμάτοι κόμβους και εξόδους προς κατευθύνσεις άγνωστες λιγότερο ή περισσότερο. Πολλές φορές κάνουν κύκλο, άλλες βγαίνουν σε αδιέξοδο, άλλες πάλι τραβάνε πέρα μακριά από τον προορισμό. Δεν έχουν ούτε ευθείες, ούτε ίσιες διαδρομές. Αυτό, πρέπει να θυμόμαστε κάθε φορά που ερχόμαστε σε επαφή με τις πυκνές περιόδους της ιστορίας.

Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο και την προσοχή σας.

Ο Φώτης Κουτσόπουλος είναι Ιστορικός σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας